

Tətbiq formalarından biri haqqında

Bəşir Əhmədov - pedaqoji elmlər doktoru, professor

Hər bir elmin başlıca vəzifəsi tədqiq sahədə fəaliyyət göstərən obyektiv qanunları meydana çıxarmaqdan və onlardan praktik surətdə istifadə etməyin yollarını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Müasir dövrdə elmin bilvasitə məhsuldar qüvvəyə çevrilməsi də məhz bununla əlaqədardır. Belə ki, aparılan nəzəri tədqiqatların nəticələri ya əmək alətləri (xüsusi texnika) şəklində maddiləşərək istehsalatda tətbiq olunur, ya da istehsalatda işləyən adamların təcrübəsinə daxil olur, onların ümumi səviyyəsini yüksəldir, beləliklə, istehsal prosesinin intensivləşməsinə, əmək məhsuldarlığının artmasına ciddi təsir göstərir. Ona görə də hər bir tədqiqatı öz əməyinin nəticələrinin praktikaya tətbiq olunması qayğısına qalmalı, əməli fəaliyyətdə olan insanların iş şəraitinin yaxşılaşdırılmasında, istehsalın optimallaşdırılmasında yaxından iştirak etməlidir. Bu baxımdan pedaqoji elmlər sahəsində çalışan alimlər heç də müstəsnaqlıq təşkil etmirlər. İdrak fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi (M.A.Danilov, İ.T.Oqorodnikov, M.H.Skatkin və b.), təlimin gücətan çətinlik səviyyəsində təşkili (L.V.Zankov və onun əməkdaşları), təlimdə abstraktlaşdırma və ümumiləşdirmələrə geniş yer vermək (V.V.Davidov, D.B.Elkonin və b.), zehni əməliyyatların mərhələlərlə formalaşdırılması zəruriliyi (P.Y.Qalperin və b.) kimi bir çox pedaqoji nəzəriyyələrin yaradıcıları öz müddəalarını məktəb praktikasına məhz özləri daxil etmiş, hətta onlardan bəziləri eksperimental siniflərdə illərlə dərs demişlər.

Pedaqoji tədqiqat üç mühüm istiqamətdə aparılır:

- a) Sırf nəzəri tədqiqat
- b) Tətbiqi xarakter daşıyan materialların hazırlanması
- c) Nəticələrin bilavasitə pedaqoji prosesə tətbiq edilməsi.

Birinci qrupa daxil olan tədqiqatın vəzifəsi təlim-tərbiyənin qanunlarını, prinsiplərini, tələb və qaydalarını, vasitə və metodlarını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. İkinci qrupun qarşısında həmin nəzəri müddəalardan çıxış edərək əməli tövsiyələr, iş materialları hazırlamaq durur. Məsələn, proqram və dərslik tərtibi, metodik materialların hazırlanması, metodik göstəriş və tövsiyələr, qiymət normaları və digər təlimati materiallar, proqram materialların planlaşdırılması, illik, tematik, gündəlik planların tərtibinə aid məsləhətlər, dərsin icmalının hazırlanmasına aid nümunələr və s. məhz bu qrupa daxil olan tədqiqatların vəzifəsinə daxildir. Üçüncü bilavasitə müəllimlə, praktik işçilərin fəaliyyəti ilə bağlıdır. Belə ki, müəllimin tədqiqatın nəticəsini öyrənməsi, öyrəndiyi materialı

transformasiya etməsi, elmdəki mülahizələrə münasibəti və s. nəticələrin bilavasitə pedaqoji prosesə tətbiq edilməsi ilə bağlıdır.

Buradan aydın olur ki, nəzəri tədqiqat birbaşa məktəbə “getmir”, o, əvvəlcə metodik cəhətdən hazırlanır, sonra müəllimin malına çevrilərək təcrübəyə tətbiq edilir. Nəzəri tədqiqat, bir qayda olaraq, elm aləmində bişmiş, xüsusi təcrübəsi və hazırlığı olan alimlər tərəfindən həyata keçirilir. Tətbiqi xarakter daşıyan materialların (başqa sözlə desək, metodik materialların) hazırlanmasında nəzəriyyəçi alimlərlə praktik işçilərin birgə fəaliyyəti yaxşı nəticə verir. Əməli fəaliyyət adamlarının nəzəriyyəni və metodikanı öyrənməsi, alimlərdən konkret məsləhətlər alması kimi tədbirlər elmin nəticələrinin bilavasitə pedaqoji prosesə tətbiq olunmasına gətirib çıxarır.

Tədqiqatın özü kimi, onun nəticələrinin tətbiqi məsələsi də çox mürəkkəb və gərgin bir işdir. Bir də görürsən ki, üç nəzəriyyəçi eyni problem haqqında birbirinə uyğun gəlməyən üç mülahizə irəli sürüb. Qarşıya təbii sual çıxır: - Müəllim bunun hansını əsas götürməli, hansını tətbiq etməlidir?

Məsələn, deyək ki, problem situasiyasının yaradılması ilə bağlı M.İ.Mahmudov, İ.Y.Lerner və M.N.Skatkinin hər birinin öz mülahizəsi vardır. Belə çıxır ki, müəllim adlarını çəkdiyimiz hər üç alimdən yüksək səviyyədə durmalıdır ki, həmin mülahizələr sırasından ən yararlısını, ən faydalısını seçə bilsin. Bu fakt tətbiqin nə qədər çətin bir problem olduğunu çox yaxşı sübut edir. Elə buna görə də bəzən müəllim elmi yenilikdən “qorxur”, yaxasını tətbiqdən kənara çəkməli olur. Deməli, tətbiq probleminin özü elmdə xüsusi tədqiqat obyektinə çevrilməlidir.

Nəzəriyyədəki mülahizələrin müxtəlif ola bilməsi faktı bir daha sübut edir ki, fundamental tədqiqatların nəticələri əvvəlcə metodik səviyyəyə endirilməsi, nəzəriyyəçilər öz aralarında ümumi dil tapmalı, konkret tövsiyələr işləyib hazırlamalı və tədqiqat yalnız bu yolla gəlib özünə kök salmalıdır. Ölkədə elə elmi müəssisələr vardır ki, onlar məhz tətbiq problemlərini işləməklə məşğul olurlar. Pedaqoji sahədə nəinki belə müəssisələr yoxdur, hətta tətbiqlə məşğul olan alimlərin sayı həddindən ziyadə azdır.

Pedaqoji tədqiqatın nəticələrinin tətbiq etməyin müxtəlif formaları mövcuddur. Məsələn, elmi əsərlərin, metodik göstərişlərin nəşr olunub müəllimlərə çatdırılması; alimlərin radio və televiziya ilə çıxışları, müəllimlərlə görüşlərin təşkili və keçirilməsi; elmi-praktik konfranslar; alimlərin özlərinin dərslər demələri və digər tədbirlərdə iştirak etmələri və s. Biz bunlardan yalnız biri üzərində dayanmaq niyyətindəyik.

Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat Pedaqogika İnstitutunun əməkdaşlarından bir qrupu 60-cı illərdən başlayaraq belə bir təcrübədən istifadə edir: alimlər məktəblərdə olarkən dərsləri dinləyir, müəllimlərlə söhbət edir, işin ümumi

vəziyyəti ilə yaxından tanış olur və nəticədə özləri bir neçə dərs deyirlər. Yaxşı yadımdadır, mən həmin institutda işlərkən bir dəfə Qazax rayonuna ezam olunmuşduq. Əfəndizadə Azərbaycan dili müəllimlərindən birinə məsləhət gördü ki, qoy şagirdlər sinifdə bir-birinin ev tapşırığını yoxlasınlar, səhvləri tapsınlar və öz fikirlərini əsaslandırmağa səy göstərsinlər. Müəllim etiraz etdi və iki səbəbi göstərdi: a) əvvəla, sinifdə böyük səs-küy əmələ gələr, b) ikincisi, şagirdlərin heç də hamısı yoldaşının yazıda buraxdığı səhvi tapıb demək iqtidarında deyil.

Öz aramızda məsləhətləşdikdən sonra belə qərara gədik ki, Əziz müəllim özü sinifdə dərs desin, həmin təklifi özü tətbiq etsin. Sinfin belə bir iş metoduna alışmamasına baxmayaraq, nəticə yaxşı oldu. Eyni partada oturan iki şagird dəftərini dəyişdi, solda oturan uşaq sağda oturanın, sağda oturan isə solda oturanın dəftərini yoxladı. Qrammatik səhvləri, üslubi və orfoqrafik nöqsanları öz bacarığı dairəsində aşkara çıxardı. Səhvləri bir-bir elan etdi və əsaslandırmağa çalışdı. Sonra biz həmin sinifdə dərs deyən fənn müəllimindən məktub aldım. O yazırdı ki, şagirdlərin fəallığı xeyli artmış, tənqidi təfəkkürləri formalaşmağa başlamışdır. İndi uşaqlar tapşırığın icrasına daha diqqətlə yanaşırlar ki, yoldaşlarını tənqid hədəfi olmaqdan yaxa qurtara bilsinlər, dərsi daha diqqətlə öyrənirlər ki, yoldaşlarının səhvlərini daha düzgün müəyyənləşdirməkdə az çətinlik çəksinlər...

Bundan sonra institutun əməkdaşları öz tədqiqatlarının nəticələrini müəllimlərə çatdırmaq məqsədilə belə nümunə dərsləri deməyə xüsusi diqqət yetirməli oldular. Mən Pedaqoji Dillər İnstitutunda işlərkən bu təcrübəni müəllimlər arasında yaymalı oldum. Tələbələrə pedaqoji praktikaya aparan metodistlərimiz əvvəlcə məktəbin fənn müəllimləri və təcrübəçi tələbələr qarşısında özləri bir neçə dərs deyir, sonra tələbələrə sınaq, eləcə də zaçot dərsi deməyə buraxırdılar. Bu təcrübə tətbiq edilənə qədər qərribə münaqişələr müşahidə edilirdi: - Tələbələr institutda dərs haqqında öyrəndiklərini sinifdə həyata keçirərkən fənn müəllimləri onları məzəmmət edir, “özlərindən Amerika açmaqda” təqsirləndirirdilər. Amma metodistin bir neçə dərs deməsi fənn müəllimində elə bir inam yaradırdı ki, dərsi məhz belə təşkil etmək lazımdır.

Alimin məktəbdə nümunə dərsi deməsi, dərsi elmin son nailiyyətləri zəminində təşkil etməsi təcrübəsi indi tez-tez tətbiq olunur və yaxşı nəticə verir.

Sual oluna bilər ki, tətbiqin bu forması nə kimi üstünlüklərə malikdir? Üstünlüklər bunlardır: 1) Müəllimlər bizim əsərləri oxuyarkən bəzən ordan düzgün nəticə çıxarmaqda çətinlik çəkirlər. Biz özümüz dərs dedikdə bu çətinlik aradan qalxır. Axı demək, yazmaq bir şeydir, əməli surətdə iş görmək isə başqa şey. Ruslarda gözəl bir məsəl var, deyirlər: “Кто умеет, тот сам делает, а кто не умеет, он других учит”. Ona görə də alimin özünün əməli iş görməsi çox yaxşı nəticə verir. 2) Müəllimlər bəzən bizim yazdıqlarımıza inanmır, hətta şübhə ilə yanaşırlar. Özümüz dərs dedikdə bu şübhə aradan qalxır. Belə olduqda maarifin

praktik işçiləri bizimlə daha sıx əlaqə saxlayır, tez-tez məsləhət almağa gəlirlər. Təsadüfi deyilməmişdir ki: “Настоящий учитель – это не тот, кто учит, а тот у кого учатся”. 3) Biz yazdıqlarımızın heç də hamısını etdirib çətdirməyə imkanına malik deyilik, amma məktəbə gedib əməli iş görməyi heç kəs məhdudlaşdırmır. Belə bir fürsətdən daha geniş istifadə etmək imkanına maliklik. 4) Tətbiqin, haqqında danışdığım formasının bir üstünlüyü də ondan ibarətdir ki, belə olduqda bir sıra başabəla “alimlərin” paxırı tez üzə çıxır. Axı, quru sözcülükdən ibarət məqalə yazmaq olar, amma sinfə girib boş-boş danışsaq, müəllim və şagirdlər qarşısında tez biabır olarıq.

Deyilənlərdən belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, alimə neçə çap vərəqi və neçə əsər çap etdirməsinə görə deyil, əldə etdiyi konkret elmi nəticələrə görə qiymət vermək lazımdır. “Nəticə əldə edə bilmişsənsə, buyur məktəbdə onu həyata keçir”; bizim tezisimiz məhz belə olmalıdır. Buna əməl etməməyimizin nəticəsidir ki, dissertasiya müdafiə edənlərin sayı artır, məktəb isə istənilən faydanı əldə edə bilmir.

"Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi", Bakı, 1977, №1